

KİTAP İNCELEMESİ
ÖLÜMCÜL KİMLİKLER

Amin Maalouf

Çeviren: Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, 2012, 133 sayfa

Fulya KÖKSOY*

Öz

Nüfus cüzdanında belirtilenden çok daha fazlasını ifade eden ve içinde bir çok öge barındıran kimlik için “beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir” diyen Amin Maalouf, Ölümcül Kimlikler isimli bu çalışmasında kimlik ve aidiyet ilişkisini ve bu kavramlar ekseninde yaşanan sorunları etkileyici bir anlatımla gözler önüne sermektedir. Tek bir aidiyeti ön plana alarak kimlik tanımlaması içine girilmesinin yanlışlığını vurgulayan Maalouf, insanların bir çok aidiyetten oluşan tek bir kimliği olduğunu belirtmektedir. Bu noktada ise insanların hem kendi hem de karşısındakilerin aidiyetlerini kabul edip, saygı göstermeleri gerekliliğinin altı çizilmektedir. Özünde kimlik ve aidiyet ilişkisini sorunsallaştıran Maalouf’un bu eserine nesnel bir perspektifle yaklaşarak, eserde yer alan önemli fikirler, kavramlar, yazarın argümanları, örneklemeleri ve çalışmanın anlatı düzeni gibi hususlar analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Aidiyet, Kimlik ve aidiyet arasındaki ilişki

Book Review

Fatal Identities

Amin Maalouf

Translator: Aysel Bora, Yapı Kredi Publications, 2012, 133 pages

Abstract

Amin Maalouf stated that identity concept expresses much more than is described in the identity card and consists of many items that “ it is what makes me like no one else”. He reveals the relationship of identity and belonging, the problems related to them with the impressive discourse in this work called “Fatal Identities”. He emphasizes the description of identity in a single belonging is a mistake and explains that people have one identity

* Arş.Gör.,Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fulyakoksoy@gmail.com

Gönderim Tarihi: 31.07.2017, Kabul Tarihi: 11.10.2017

formed by several belongings. In this point, it is highlighted that people should accept and respect both for ownership and others. Fundamentally, by approaching with an objective perspective to Maalouf's this work that becomes a problem the relationship of identity and belonging and has been analyzed the important opinions, concepts, arguments and illustrations of author and the plane of expression.

Keywords: Identity, Belonging, The relationship between identity and belonging

 l mc l Kimlikler

Kimlik ve aidiyet ilişkisini sorunsallaştıran Maalouf'un bu eseri, iŐerisinde çok derin, anlamlı ve somut gerçeklikle örtüŐen analizleri barındırmaktadır. Lübnan'da doŐan, anadili Arapça, dini Hristiyan olan ve 22 yıl Fransa'da yaşayıp, tüm eserlerini Fransızca yazan Maalouf, kimlik nedir? aidiyet nedir? bu iki kavram arasındaki ilişki nasıl açıklanmalıdır? gibi sorulara öznel bir bakış açısıyla cevap aramaktadır. Bu temel sorulara cevap aranması ekseninde çalışma dört bölüme ayrılmaktadır. Her bir bölüm ise kendi içinde kısımlara ayrılarak detaylandırılmaktadır.

"KimliŐim, aidiyetlerim" isimli birinci bölümde, kimlik ve aidiyet arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır. Bu noktada yazar, kimliŐin basit bir Şekilde nüfus cüzdanlarında görünenle sınırlı olmadığını ve içinde çok fazla  ge barındırdıŐını vurgulamaktadır. KimliŐin içinde yer alan bu birden fazla ögenin ise aidiyetler olduŐu belirtilmektedir. Aidiyetlerin ise bir dine, ulusa, sosyal çevreye veya mesleŐe yönelik baŐlılılık olarak ifade edilmektedir. Bu noktada kimliŐin bir üst baŐlık olarak ele alındıŐı ve aidiyetlerin ise kimliŐin altındaki alt baŐlıklar olduŐu görülmektedir. Ayrıca aidiyetlerin bir kısmının doŐuŐtan,  oŐunun ise doŐuŐtan olmadığı vurgusu yapılmaktadır. Bu baŐlamda yazar bu konuda primordialist, araçsalcı ve konstruktivist teorilere odaklı bir perspektif sunmaktadır. DiŐer taraftan kimliŐin verili olmadığı "Zamanın Ruhunu" ile yaşam boyunca oluŐup deŐiŐtiŐi ifade edilmektedir. Bununla beraber kimliŐin belirleyici bir tarafı olan aidiyetlerin, kimlikle bir nevi eŐ tutulup, tek bir aidiyete odaklanılmasına ve özellikle zaman, olay ve konjonktüre göre ön plana çıkarılarak temel aidiyet haline getirilmesine karşı çıkılmaktadır. Kimlikler betimlenirken tek bir aidiyete odaklanılması ise son derece sakıncalı bulunmaktadır. Nitekim tek bir aidiyet ile kimliŐe odaklanılması durumu " l mc l kimlik" olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar hem kendilerinin hem de karşısındakilerin çoklu aidiyetlerini kabul ettikleri zaman "biz" ve " teki" olarak ortaya konan kalıpların yıkılacaŐı ifade edilmektedir. GeçmiŐ dönemler ve Őuan içinde bulunduğumuz yüzyıl mercek altına alındıŐı zaman; din, ırk, renk, dil vb.

bakımından birbirinden farklı olan toplulukların bulunduğu bir dünya kompozisyonu ile karşılaşmaktadır. Bu husustan yola çıkarak ve Maalouf'un da vurguladığı gibi, çoklu aidiyetlerini içine sindirenler ve çeşitlilikleri özümseyerek yaşayanlar; " farklı toplumlar, farklı kültürler arasında köprü görevini üstlenecek ve içinde yaşadıkları toplumda bir çeşit çimento rolü oynayacaklardır".

"Modernlik Öteki"nden Gelince" isimli ikinci bölümde, modernizme tek referans gösterilen ve " medeniyetin beşiği" olarak betimlenen Batı dünyasına ve "öteki" olarak görülen Arap ve Müslüman dünyasına odaklanılmaktadır. Bu bölüm altında genel olarak din, toplum, modernite ve kimlik ilişkisine değinilmektedir. Dinsel vurgu ise genel olarak İslamiyet ve Hristiyanlık üzerinden karşılaştırmalı örneklerle ortaya konulmaktadır. Bununla beraber, Maalouf dinlerin " gerçekte ne dediklerini" sorgulamanın anlamsız ve yararsız bir eylem olduğunu ifade ederek, aslında o dini benimseyenlerin tarih boyunca ne yönde tutum ve davranış gösterdiklerinin analiz edilmesinin çok daha önemli olduğunun altını çizmektedir. Bu noktada ön plana konulan hususun ise dinlerin içinde sakladıklarıyla o dini benimseyenlerin eylemleri arasındaki farklılıklar olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle her inancın yozlaşabildiği ve bunu pratiğe dökenin ise insanoğlu'nun kendisi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yazar, kendi içinde son derece kırılğan ve hassas olan din ve inanç konusuna tarafsız bir şekilde yaklaşılması gerektiğini ve bir dini kavramsallaştırırken keskin çizgilerle o dinin tanımlanmasına karşıt olduğunu ifade etmektedir. Bu durumu ise Hristiyanlık "iyidir" Müslümanlık "kötüdür", Hristiyanlık " modernizmi" Müslümanlık ise "despotizmi" temsil eder şeklinde yapılan genellemeler doğrultusunda örneklendirmektedir. Bu genellemelerin neden yapıldığına ilişkin bir cevap bulmaya çalışan Maalouf, tarihsel bir perspektif ile içinde farklılıkları istemeyen, hoşgörüsüzlük geleneği ile kendini besleyen Hristiyan Batı'nın medeniyetin beşiği olarak görülmesine karşın, uzun zaman farklılıklarla birarada yaşama geleneğine sahip olan İslam dünyası'nın neden aşırılıkların merkezi olarak görüldüğünü sorunsallaştırmaktadır. Son kertede ise genellemeler çerçevesinde yaklaşılması hususu, son derece zararlı ve yanlış bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber, dinler ve toplumlar arasındaki ilişkiye odaklanan yazar, dinlerin toplumlar üzerindeki etkisinin çok abartılı bir şekilde ele alındığına ve toplumların dinler üzerindeki etkisinin göz ardı edildiğine yoğunlaşmaktadır. Bir diğer anlatımla, her ne kadar dinlerin toplumlar üzerinde ve toplumların da dinler üzerinde etkisi olsa da genellikle toplumların dinler üzerindeki etkisine yeterince değinilmemesinden yakınılmaktadır. Bu bağlamda yazar, bu iki husus arasında karşılıklı bir etkileşim olmasına rağmen tek taraflı – genel olarak dinlerin toplumlar üzerindeki etkisine değinilmesine-yaklaşılmasına karşıt bir pozisyonda bulunmaktadır. Bu çerçevede ise

toplumların dinleri nasıl şekillendirdiği? sorusu ortaya konmaktadır. Değişim ve dönüşüme uğrayan toplumların kendileriyle beraber dinlerinin de dönüşüme uğradığı, bu değişimin ve dönüşümün ise toplumların ihtiyaçları doğrultusunda beslendiği ifade edilmektedir. Yani toplumların kendilerine benzer bir din yarattıkları vurgulanmaktadır. Diğer taraftan İslamiyete odaklanan Maalouf, Müslüman toplumların yaşadığı her olumsuz olayın, her acı ve dramın İslam diniyle bağdaştırılarak açıklanmasını hem büyük bir haksızlık olarak görmekte hem de bu yaklaşım nedeniyle yaşanan olumsuzlukların özüne inilmediğinden yakınmaktadır. Her ne kadar bazı kuşuların devam edeceği gerçekliği söz konusu olsa da bir gün İslam dinine mensup bölgelerde yaşanan zorbalık ve zulümlerin bu dinle ilişkilendirilmeyeceğini de düşünen yazar, bu durumun teoriden pratiğe evrimleşmesi için “zamanın gerekliliğine” vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda İslama yönelik kalıtsal hale gelmiş olumsuz bakış açılarının değiştirilmesi hususunda, tıpkı birinci bölümde kimliklerin zamanla değişip oluştuğu kavramsallaştırılırken başvurulmuş “ Zamanın Ruhu” olgusunun altı çizilmektedir. Son olarak din, modernite, toplum ve kimlik ilişkisi açısından toplumların (Batı) modernizme erişmesinde dinin son derece sınırlı bir etkiye sahip olduğu ve bu noktada dinin modernizmin sadece bir parçası olduğu ifade edilerek Batı toplumunun dini modernleşmesine karşın aynı durumun Müslüman dünya’da yaşanmadığı belirtilmektedir. Ancak bu durumun dinin moderleştirilemeyeceğinden değil, toplumun modernizme ulaşamamasından kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Tüm dünya için referans kaynağı olan bir uygarlığı temsil eden ve modernleşmeyi tam anlamıyla başarmış olarak görülen Batı’ya odaklanan ve dine toplumları tam olarak modernleşiren veya modernleşirmeyen bir unsur olarak yaklaşmayan Maalouf, ötekinden gelen modernliğin (Batı’dan) kimlik bunalımları olmadan gerçekleşmediğini belirtmektedir.

“Gezegensel Kabileler Zamanı” isimli üçüncü bölümde, dinsel aidiyete ve bu aidiyetin kimliğin temel bir ögesi olarak kullanılmasına odaklanılmaktadır. Bu bağlamda dinsel aidiyetlerin ön plana çıkarıldığından bahseden yazar, insanların daha önceki zamanlarda başka aidiyetlerini ön plana çıkarırken günümüzde ise özellikle dini aidiyetlerin ön plana çıkarılmasının nedenini sorunsallaştırmaktadır. Ayrıca dini aidiyetler ekseninde İslamcılar ve onlara karşı mücadele edenlere değinen Maalouf, bu çatışmadan hoşnut olmadığını ve her iki kesimle de kendini özdeşleştirmedeğini ifade etmektedir. Nitekim herhangi bir dini grubun ortaya koyduğu yasaların halkın tümüne dayatılması durumuna karşıt olan yazar, tüm insanların inanç ve yaşama özgürlüğüne sahip olması gerekliliğinin altını çizmektedir. Bununla beraber dinsel aidiyetin, kimlik ve maneviyat ihtiyaçlarına cevap veren bir olgu olduğu vurgulanmakta ve İngiliz

tarihçi Arnold Toynbee'in 1973 yılındaki çalışmasına atıfta bulunulup, hiç durmaksızın ilerleyen dünyada algılarımızın, davranışlarımızın ve bilgilerimizin dönüşüme uğradığı ve benzer şekilde aidiyet ve kimliğe yönelik bakış açılarının da dönüşüme uğrayacağı ifade edilmektedir. Bu noktada zamanın ve topyekün dünyanın ilerlemesine paralel olarak insanoğlu'nun da bu ilerlemeye ayak uydurduğunu belirten yazar, bu duruma rağmen çoğu kişinin kendi atalarının/kökeninin farkında bile olmadığından yakınmaktadır. Ancak insanların kendi atalarına göre şuanki çağdaşlarıyla çok daha fazla yakın ve ortak noktalara (dış görünüşten inanca kadar her şeyde) sahip olduklarının altı çizilmektedir. Bu konu ise şu şekilde özetlenmektedir: İnsanlar atalarından, geleneklerinden gelen "dikey" ve çağdaşlarından gelen "yatay" mirasa sahiptir. Yatay miras, dikeye kıyasla insanlar üzerinde çok daha fazla belirleyici iken insanın kendisini algılayışında ise dikey miras ön planda olmaktadır. Diğer taraftan dinsel aidiyetlerin aşılması gerektiğine yoğunlaşan yazar, burada kastettiği şeyin dinin kendisinin aşılması gerektiğini söylemek olmadığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda dinin asla yok olmayacağı belirtilmekte ancak kimlik ihtiyacının bir inanç toplumuna ait olmadan ne şekilde doyurulabileceğine de yoğunlaşılmaktadır. Bu noktada sorunun dinin tek/ana aidiyet gibi gösterilmesinden kaynaklandığı ifade edilmekte ve daha geniş aidiyetlere doğru ilerlenmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir. Günümüzde kimlik kavramına odaklanıldığında bir tarafta "ne olduğumuz" diğer tarafta " ne olmayı arzuladığımız" hususunun bulunduğunu ifade eden Maalouf, evrensellik ve tektipliliğe vurgu yapmaktadır. Yazarın olumlu olarak yaklaştığı ve herkesin insan haklarından eşit bir şekilde yararlanması gerektiğini betimleyen evrenselliğin, teori ve pratikte birbiriyle örtüşmediği ifade edilmektedir. Bu bağlamda temel insan haklarının hiç bir kişiden esirgenemeyeceği ve bunun için mücadele edilmesi gerektiğini söyleyen Maalouf, bu mücadelenin aynı zamanda tektipliliğe dönüşmenin/dönüştürülmenin önüne geçilmesi için verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Zevklerimizden hayallerimize, davranışlarımızdan bir bütün olarak yaşam biçimlerimize kadar her şeyin birbiri ile iç içe geçtiği (kaynaştığı) bir dünya kompozisyonu içinde bulunduğumuzu belirten yazar, bu kaynaşmanın evrenselliğe neden olması noktasında olumlu bir etki doğurduğunu ancak bu kaynaşmadan endişe duyanların da bulunduğunu belirtmektedir. Bu endişeler ise iki tür olarak analiz edilmektedir. Endişelerden ilki, kaynaşmanın kültürel zenginliğe, bakış açılarında çeşitlenmeye neden olmaktan çok, sıradanlık sonucu (hep aynı tip romanlar, müzikler, filmler vs.) tektipleşmeye neden olacağı ile ilgiliyken, diğer endişenin ise hegemonya (genel olarak Batı ve özelde ABD'nin etkisi) sonucunda ortaya çıkan tektipleşme ile ilgili olduğu ifade edilmektedir. İkinci tür endişe ekseninde ise Maalouf, küresel kültürün ne ölçüde Amerika'lı olacağı? Farklı kültürlerle ne olacağı?

bugün konuşulan pek çok dile ne olacağı? kimliklerin gelecek yüzyıllarda hangi atmosfer içinde gelişecekleri? gibi sorular ortaya koymaktadır.

“ Panteri Evcilleştirmek” isimli son bölümde ise panterle, kimlik arasında bir ilişki kurarak eziyet edildiğinde, serbest bırakıldığında öldürücü saldırıya geçen panterin, diğer taraftan evcilleştirebileceğine ve aynı durumun kimlik konusunda da söz konusu olabileceğini vurgulamak isteyen Maalouf, bu çalışmanın öldürücü kimlikler konusunda ne yapılmasını içeren bir reçete olmadığını ancak bu konudaki hassaslıklar üzerine bir kez daha düşünmeye teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Çalışma boyunca kimliğin bir parçası olan farklı aidiyetlerin altını çizen yazar, bir insanın toplumdaki yerinin, o kişinin dini, dilsel, etnik vb aidiyetlerine bağlılığına göre belirlenmesi hususunun birtakım bölünmelere sebebiyet vereceğini de belirtmektedir. Bu bağlamda en önemli hususun, tüm bu aidiyetlere sahip olunması ekseninde ortaya çıkan eşişsizlik, gerginlik ve çatışmaların önüne geçilmesinin yollarını aramak ve aidiyetine bakılmaksızın tüm bireylerin insan haklarından eşiş bir Şekilde yararlanabilmelerini sağlamak olduğu vurgulanmaktadır. Diğer taraftan bu bölümde de dinsel aidiyetlere değinen yazar, bu sefer ibreyi en belirleyici aidiyet olarak betimlediği dilsel aidiyete çevirmekte ve insanların dinsiz yaşayabileceğine karşın dilsiz yaşayamayacağı hususunu gözler önüne sermektedir. Dilin hem kimlik hem de iletişim aracı olması noktasında önemli bir özelliğe sahip olduğu ve onu, kimlik b t nliğinden ayırmanın doğru olmadığının altı çizilirken, dini aidiyetin ise kimliğin bütününden çıkarılmasına yönelik bir perspektif ortaya konmaktadır. Tüm bunlara ek olarak dilsel eşişsizliklere de yoğunlaşan Maalouf, bu eşişsizliğin ortadan kaldırılması hususunda tek yolun “okdillilik” olduğuna vurgu yapmakta ve günümüzde insanların kendi kimlik diline ve İngilizce’ye ek olarak özgürce seçilmiş farklı bir Avrupa diline ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda okdillilik ve çok kültürlülük kavramlarının ön planda tutulduğu görülmektedir. Bunların korunması için ise gönüllüğün esas olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca bu bölümde “d nyalaşma” kavramının kimliğe ilişkin davranışları nasıl yoldan çıkardığı ve bu davranışları nasıl daha az ölümcül hale getirebileceği sorunsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda d nyalaşma ile ortaya çıkan tehditleri ve yozlaşmaları, evre ve kültür kavramları üzerinden  rneklendirilmekte ve  nlem alınmadığı takdirde çevredeki binlerce türün yok oluşuna paralel olarak kültürlerinde yozlaşabileceği vurgulanmaktadır. Bununla bereaber, modernize olan/olmaya çalışan toplumlarda yabancılardan özellikle Batının etkisi söz konusu olduğunda, o toplumun yabancılardan etkisini reddetmeye ve ona karşı kendini koruma altına almaya dönük bir eğilimin ortaya çıktığından bahsedilmektedir. Bu noktada ise kurulmakta olan uygarlığın sadece Batılı olarak görülmemesinin,

tüm insanların kendini bu uygarlığın biraz olsun bir parçası olarak görebilmesinin ve dolayısıyla hiç kimsenin bu uygarlığı bir “düşman” olarak algılamamasının önemine ve gerekliliğine değinilmektedir.

Sonuç olarak “Ölümcül Kimlikler” isimli bu çalışma, deneme türü olması nedeniyle kısa olmasına rağmen üzerinde yoğunlaşarak düşünülmesi gereken önemli tespit ve tavsiyeler barındırmaktadır. Günümüz dünyasında da yaşanmaya devam eden kimlik ve aidiyet temelli sorunlar ve bu sorunların neden olduğu insani kayıplar düşünüldüğü takdirde, bu çalışmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Nitekim kendisi Lübnan’da doğan, anadili Arapça, dini Hristiyan olan ve 22 yıl Fransa’da yaşayıp, tüm eserlerini Fransızca yazan Amin Maalouf’un kendi aidiyetleri çerçevesinde kimlik ve aidiyet ilişkisini sorunsallaştırması, teori’nin pratiğe dökülmesi noktasında önem arz etmektedir. Diğer taraftan, özellikle ortaya konan bazı örneklendirmelerde çok fazla “genelleme” yapan bir yaklaşım, herkes tarafından rahatlıkla anlaşılması güç bir üslup kullanılması ve bölümler arasında somut bir düzen takip edilmemesi çerçevesinde eleştirilebilecek bu çalışmanın özünde, kimliğin önemli parçaları olan insanların sahip olduğu çoklu aidiyetlere saygı gösterilmesi, kimliğin tek bir aidiyeti (özellikle dinsel aidiyet- hatta dini aidiyetin kimliğin bir bütünü olmaması gerektiği vurgusu yapılmaktadır) önceleyerek tanımlanmaması ve insanların hem kendi hem de karşılarındakilerin aidiyetlerini kabul etmesi gerektiği bulunmaktadır. Maalouf’un çalışmasının özünde yer alan bu temel önermelere katılan ve objektivist bir perspektifle ortaya konan bu çalışma zarfında, kimlik ve aidiyet sorunsalının son derece kırılğan bir niteliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bağlamda hassas bir alanı temsil eden kimlik ve aidiyet ile ilişkili sorunların çözümlenmesi özellikle bir bütün olarak günümüz dünyası bağlamında ele alındığında, bu konuda sağlanacak çözümün bir oldu bittiye getirilebilecek kadar kolay olmadığı görülmektedir. Ancak bu realiteye rağmen birgün kimlik ve aidiyet ile ilişkili sorunların geçmişin tozlu raflarına kaldırılabilme olasılığı ümit edilmeye devam etmektedir.